

לא שמתִי לב

שואל הרמב"ן (בראשית פרק יב, ב): מדוע התורה לא מזכירה את צדקותו של אברהם קודם הצייווי לך לך? מדוע דווקא אברהם זכה להתגלות זו? "כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך... מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלוהים או צדיק תמים"? (כפי שנאמר אצל נח).

תשובת הרמב"ן: התורה לא הזכירה את מה שקדם לבחירת אברהם, כי אז התורה הייתה מזכירה את המאבק של אברהם בעובדי ע"ז, והתורה לא רצתה להאריך בדעות פסולות אלו ולכן היא קיצרה בענין דור אנוש.

המהר"ל (נצח ישראל יא) עונה אחרת על שאלה זו, כי לא נזכר בתורה שאברהם אבינו היה צדיק, לפני שנאמר לו (בראשית י"ב, א'): 'ויאמר ה' אל אברם' וגו', אלא, פתאום! בלי להזכיר מעלותיו, לעומת נח אצלו נזכר שהיה צדיק. יש ללמוד לא רק מהתוכן של התורה אלא גם מהסגנון שלה. מבאר שם המהר"ל שבכוונה העלימה התורה וגנזה את צדקותו של אברהם אבינו, כי עניינו של אברהם אינו מתחיל מצדקותו הפרטית "והקשה הר"ם (הרמב"ן) ז"ל שתימה הוא שלא זכר הכתוב קודם זה שהיה אברהם צדיק, ולכך נגלה עליו השכינה... וכמו שתמצא בנח - 'ונח מצא חן בעיני ה' (בראשית ו', ח)... הזכיר קודם צדקת נח קודם שהזכיר שדיבר ה' יתברך עימו... לא יקשה כלל, כי אצל נח, לא היה רק בחירה פרטית והבחירה הפרטית הוא לפי מה שהוא והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו, אבל באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית שהם זרעו..." אצל חסידי אומות-העולם, הגדלות שלהם היא פרטית-אישית, ממטה למעלה, מכח ההתאמצות וההתקדשות האנושית.

לא כך אצל אברהם אבינו. גדלותו מופיעה ממעלה למטה. עניינו מתחיל מן השמיים, מכח יצירה א-לוהית של נשמתו המיוחדת. בחירה א-לוהית, בו וממנו בחירת עם ישראל, שכתוב: 'אתה... בחרת באברם'. וזה נמשך מאז ועד הנה, ממנו ועד אלינו. גם עניינו מתחיל מן השמיים: 'אתה בחרתנו' (תפילות יום-טוב, על-פי דברים ז', ו'. שם י"ד, ב'). 'יסוד מציאותנו הוא 'אתה' - 'קורא הדורות מראש' (ישעיה מ"א, ד'). הערך שלנו הוא פקודה א-לוהית.

כך נוצרנו על-פי גזירה א-לוהית: 'עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו' מתוך "התאהבות" בנו. 'הבוחר בעמו ישראל באהבה' (ברכות קריאת-שמע, על-פי דברים י', ט"ו).

רעיון שונה בתכלית נמצא בשפת אמת, לדעתו, בעקבות דברי הזהר, הקריאה לא נאמרה רק לאברהם, אלא הופנתה לכל העולם, ושבתו של אברהם ששמע את הקריאה ונענה לה, וכיון שהוא שמע את הקריאה ייחסה התורה את הקריאה ישירות לאברהם.

שפת אמת תרל"ב

רמב"ן הקשה שנאמר לך לך בלי שנזכר מקודם חיבתו.?

ובזוה"ק נראה כי זה עצמו השבח ששמע זה המאמר לך לך שנאמר מהש"ת לכל האנשים תמיד כמ"ש וי לאינון דשינתא בחוריהון (אוי לאותם אנשים שישנים בחוריהן ולא שומעים) ואברהם אבינו שמע וקיבל. וממילא נקרא רק הדיבור אליו כי הלא לא נמצא מיוחד לשמוע. רק הוא אבל בודאי זה השבח בעצמו שהי' מוכן לקבל המאמר:

עולה מדבריו שניתן לומר שבמובן מה אברהם הוא זה שבחר בה', אברהם מפיץ את האמונה ומלמד את העולם להתבונן בהופעת ה' בעולם, אברהם נוטל על עצמו משימה שהופנתה לכל האנושות.

ניתן לראות ענין זה גם במדרש המשווה בין אברהם לנוח.

"ר' נחמיה אמר משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי הדא הוא דכתיב את האלהים התהלך נח.

ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים הציץ אוהבו (אברהם) והתחיל מאיר עליו דרך החלון הציץ המלך וראה אותו אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון בא והאיר לפני כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם עד שתהא מאיר לי מאספוטמיה ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל." (מדרש רבה בראשית ל' פרשה י').

ויש להאיר עוד ענין בדברי השפת אמת, מעלת אברהם היא שהוא שמע את קול ה', היכולת לשמוע ולהקשיב למתרחש סביבי, לשמוע את קול ה' בעולם זו מעלה גדולה מאוד.

אומרת המשנה באבות (פרק ו' ב'): "אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף." רק מי שמחובר לתורה ואוהב תורה יכול לשמוע את בת הקול, כדי לשמוע, צריך לפתח רגישות ותשומת לב מיוחדת.

מצוות השבת אבידה

נאמר: לא-תראה את-שור אחיך או את-שני נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחריך. ואם-לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל-תנוף ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו. וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל-אגדת אחיך אשר-תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם. לא-תראה את-חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו. (דברים כב א)

מושג ה'התעלמות' המופיע שלוש פעמים בפסקה הוא מושג מעניין, לכאורה ההתעלמות היא מצב נפשי, בו מושא כל שהוא של התודעה נעלם ממני. אני הולך ברחוב, עובר ליד חנות משקפיים ולא שם לב שהיא שם. היא נעלמה ממני. על כן בעל החנות שם שלט צבעוני ענק 'מבצע! שניים במחיר אחד!' כדי לתפוש את תשומת ליבי, שלא אתעלם ממנו. כך לכאורה צריך לקרוא גם את הפרשה. היא מתארת אדם שלא שם לב לזולת ולרכושו, הם נעלמים ממנו. הוא הולך בדרך, שקוע במחשבותיו - כלומר בעצמו - ולא רואה את שור אחיו, את שיו, או את החמור שנפל תחת משאו. התורה קוראת לאדם לחיות במצב ערני, לא ביחס לטבע - 'שים לב לפרחים! אל תתעלם מהם!' - אלא להיות במצב של דאגה לזולת. מצב הדאגה והאחריות לא מאפשר להיות שרוי בנרקסיזם עצמי, הגורר התעלמות מהאחר.

לא תתעלם

רש"י - "לא תוכל להתעלם" - א. לכבוש עינך כאלו אינך רואה אותו.
ב. לא תראה אותו שתתעלם ממנו, זהו פשוטו. ג. פעמים שאתה מתעלם, כגון בזקן ואינה לפי כבודו, או שהאבידה בבית קברות ובקמרה זה הכהן מצווה להתעלם. (ע"פ הגמרא בבא מציעא ל)

רש"י מביא שלוש דרכי התמודדות עם ציווי על התודעה. הראשונה - מדובר באדם שראה את חברו. האיסור איננו על מצב התודעה על פעולת הגוף - כבישת העין - שיוצרת מצב של כאילו התעלמות. בפירוש הזה מקופלת ההנחה שאי אפשר לשלוט במצב התודעה של ההתעלמות. על כן הוא הופך את פשוטו של מקרא על פניו ומורה כי האדם לא מתעלם אלא עושה את עצמו כאילו הוא מתעלם, בעזרת פעולה גופנית.

הדרך השנייה - חריפה מקודמתה. לא מדובר באדם שלא רואה, אלא באדם שרואה ויש לו מטרה - להתעלם. שוב, ברור שמדובר ב'כאילו התעלמות' והיא האסורה.

הדרך השלישית - היא דרכה של הגמרא, המורה כי יש פעמים שיש חובה להתעלם. למשל 'זקן ואינה לפי כבודו'. איש זקן ומכובד הולך בדרך, ורואה את העגל של שכנו מקפץ ומפזז. אם יפנה למלא את חובת השבת האבידה, יהא עליו להתחיל להתרוצץ אחר העגל, ולהתבזות. כאן על פי חכמים חלה עליו החובה האקטיבית להתעלם. ברור שגם כאן מדובר ב'כאילו התעלמות', וברור שגם כאן מדובר בפעולה גופנית של השפלת המבט או 'כבישת העין'. בפרשיה זו התורה משמיעה קול אחר, חשוב להאזין לו. אפשר לצוות על מצב תודעה! חייה את חיך בערנות ובדאגה לאחר, בתוך החיים, כשהמושא איננו האני העצמי הנרקסיסטי, אלא השור, החמור והשה של החבר.

ואלו דברי רבנו בחיי - "וזה שאמר לא תוכל להתעלם אין להבין אותו כהשבת אבידה בלבד, אלא הוא הדין בשאר כל הפרטים ושאר כל התועלות שביד האדם להביאם לחברו או להסיר ולדחות נזקו ממנו הרי הוא חייב בכולן, כענין שנאמר - ואהבת לרעך כמוך".

אור החיים הקדוש מרחיב את הציווי גם למצב הרוחני של האדם, לא תוכל להתעלם מאחיק הרחוקים מרבש"ע תשתדל לקרבם, "ואחיק שהוא הקב"ה,,, וכפל השב תשיבם - כי מתחילה ישיבם לדרך הטוב ובזה יתקברו אל אביהם שבשמים והוא אחיק".

אברהם אבינו מלמד שיעור גדול לחיים, תמיד תהיה במצב של עירנות, הקשבה למה שסובב אותך, אל תתעלם, אברהם היחיד ששמע את הציווי לך לך, העולם לא שמע, וזו מעלתו של אברהם.

נוהגים כיום לומר: "לא שמתי לב" - כשאדם לא ראה אירוע מסויים למרות שהציפיה שהוא כן יראה, הוא אומר, "לא שמתי לב". מדוע משתמשים בביטוי דווקא בלב? כשאדם לא שם לב הכוונה היא שהלב שלו שהוא משכן הרגשות, לא רגיש מספיק, לא ערני לסביבה, האדם צריך לפתח את הרגישות שלו לסביבה.

באחת השנים בהם שימשתי כראש ישיבה עליתי במדרגות לארוחת צהריים ממולי ירדה מורה עם עגלה ותינוק, לידי היו תלמידים רבים, אמרתי לתלמידים, אתם לא רואים שהמורה סוחבת תינוק במדרגות עם עגלה? תעזרו לה, התלמידים המתוקים כמוכן עזרו, אח"כ שאלתי אותם למה הייתי צריך לומר לכם, לא ראיתם אותה? והם ענו: "לא שמנו לב", אמרתי להם- האדם צריך לשים לב.

ונסיים בדבריו הנפלאים של השפת אמת:

"בפסוק לא תראה... והתעלמת... השב תשיבם... הקם תקים... - יש לפרש כשאדם מרגיל עצמו כך שלא יוכל להתעלם מהפסד של חבירו. הן בגשמיות הן בתיקון הנפש. אז בכוחו להשיב אליו אבידתו ולהקימו. ומכ"ש באדם עצמו שענין זה נוהג כשא"י לסבול את הפחיתות שבו אז הוא נושע: (כי תצא תל"ח)". האדם צריך להיות במצב שהוא לא יכול להתעלם מקול ה' העובר בעולם, לא יכול להתעלם מצרכי חברו, וגם לא יכול להתעלם מהחסרונות שבו.